

FILOZÓFIATÖRTÉNET ÉS KORTÁRS FILOZÓFIA: PLATÓN

11. TÉMA: Platón művészetelmélete

Dr. habil. Mogoródi Emese

2. Lecke Művészetkritika

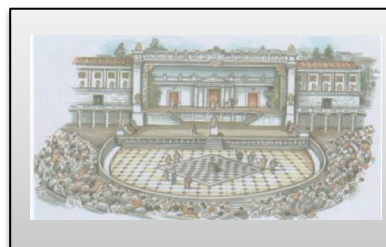
15 – 20
PERC

Platón művészetelméletéből az erőteljes és szigorú **művészetkritika** híresült el, melyet főként *Az állam* című művében fejt ki. Itt azonban a művészeteket **kizárólag a nevelés eszközeiként – tehát nem a szellemi élet autonóm területeként – kezeli:**

- mennyiben járulnak hozzá az ideális államban szükséges **erények** kialakításához?

Ez a felfogás nem idegen a hagyományos görög értékfelfogástól sem, hiszen **a költészetnek** a görögök nem csak szórakoztató, hanem **nevelő** (viselkedési mintákat, emberi ideálokat közvetítő) **funkciót is tulajdonítottak**.

Az erények elősegítése (azaz az erkölcsiség) mint legfontosabb szempont a nevelésben a hagyományos mítoszok, a költészet (különösen **a tragédia-költészet**), valamint a zene szigorú kritikájához (egyfajta **cenzúrájához**) vezet.

A tragédia előadások az V. századi Athén fontos vallási (Dionüszosz isten tiszteletére rendezett), illetve kulturális eseményei voltak, ahol a tragédia költők versengtek egymással a közönség tetszéséért és a győzelemért. Az előadásokban fontos szerepet játszott a zene és a tánc is.

A kritika mögött az alábbi gondolatok, illetve belátások állnak:

- 1.) **episztemológiai** belátások:
 - a költészet forrása **nem a tudás** (szaktudás, *tekhné*), hanem **az isteni ihletettség**, vagy elragadtatottság (*enthusiaszmosz*) – ami **irracionális** állapot:

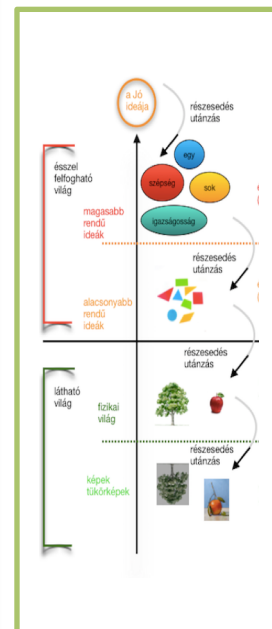
„SZÓKRATÉSZ: Egyszóval, rövid időn belül a költőkről is kiderült számomra, hogy **nem a hozzáértő bölcsességével alkotják költeményeiket**, hanem valamiféle természeti adottság folytán és **elragadtatottságukban** (*enthusiaszmosz*), akárcsak a látnokok és jósök. Mert ezek is sok szépet és jót mondanak, **de egyáltalán nem tudják, mit beszélnek**” (Szókratész védőbeszéde 22b-c, ford. Mogyoródi Emese).

- 2.) **ontológiai** belátások:
 - a költészet **utánzás** (*mimészisz*), a fizikai világ utánzása, mely azonban **maga is csak utánzata** a valódi létezőknek, az ideáknak:

„SZÓKRATÉSZ: Tekintsd tehát a dolgot éppen ebből a szempontból: mire irányul a **festészet** minden egyes esetben? **Vajon a létezőnek – úgy, ahogy az van – az utánzása, avagy a látszatnak – úgy, ahogy az látszik – az utánzása? Vagyis a látszatnak avagy a valóságnak az utánzása-e a festészet?**

GLAUKÓN: A látszaté.

SZÓKRATÉSZ: Az utánzó művészet tehát nyilván igen **távol van az igazságtól**, s minden valószínűség szerint éppen azáltal tud mindent ábrázolni, hogy minden dolognak csak egy kis részét ragadja meg, s ez a kis rész is csak **egy árnyképé**. A festő például – így fejezhetjük ki magunkat – le tudja nekünk festeni a vargát, az ácsot s a többi mesterembert is, **anélkül, hogy e mesterségekhez valamit is konyítana**, de azért – ha jó festő – azáltal, hogy egy ácsot lefest, és azt messziről mutatja, **a gyermekeket és az oktan embereket könnyen megtéveszti**, mert a kép valóságos ácsnak látszik” (Az állam 598b-c, ford. Szabó Miklós).

vonal
hasonlat

a műalkotás **háromszoros távolságban van a valóságtól** (azaz, az ideáktól: lásd **vonal hasonlat**) (Az állam 598e-599a, 602c).

- 3.) **hatásesztétikai** megfontolások:
 - a költészet (különösen a **tragikus** költészet, illetve bizonyos zenei műfajok) olyan **érzelmeket** kelt az örökben, amelyek gyengítik specifikus erényüket, a **bátorságot**:
 - ezek az érzelmek: a **szánalom** (*eleosz*) és **félelem** (*phobosz*).

i
Arisztotelész tragikum-elméletében a **szánalom** és a **félelem** érzelmeitől tisztul meg a néző (**katharszisz**).

A hatásesztétikai szempontú kritika azon a megfontoláson alapul, hogy **bizonyos érzelmek** művészi ábrázolása **felelősséget** vagy **megerősíti** a nézőben ezeket az **érzelmeket**, aki azután hétköznapi életben sem képes őket leküzdeni.

„SZÓKRATÉSZ: Mert azt hiszem, nagyon kevés ember gondolja meg azt, hogy a mások érzéseiből szükségképpen a mi bensőnkbe is jut valami; mert **ha a mások bajain nagyra növeljük siránkozásai hajlamunkat, ezt a magunk szenvedéseiben már aztán nem egykönnyen tudjuk féken tartani**” (Az állam 606b, ford. Szabó Miklós).

- 4.) **teológiai** megfontolások:
 - a homéroszi eposzok és a tragédiák **hamisan ábrázolják az isteneket**:
 - erkölcsteleneknek (egymás közötti gyűlölködés, istenharcok) és az emberrel szemben rosszindulatúaknak (a **hübrisz** megtorlása, becsapás);
 - az isteneket csak úgy szabad ábrázolni, **amilyenek valójában**:

„az isten lényegileg jó, tehát így is kell róla beszélni” (Az állam 379a)
→ **theodicea**

i
theodicea: az isteni igazságosságot kimutató teológiai elmélet – a *theosz* („isten”) és *diké* („igazságosság”) főnevekből

Következtetés:

Az ideális államban csak az isteneket és hősöket dicsőítő himnuszok, és erkölcsösen (bátran, józan mértéktartással és igazságosan) viselkedő hősöket bemutató mítoszok ábrázolása engedhető meg (*Az állam* 607a).

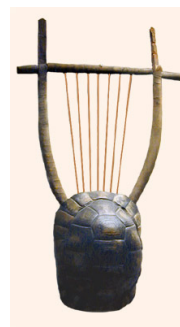

az örök erényei az ideális államban: bátorság, józan önmérséklet, igazságosság (lásd: 8. Téma, 2. Lecke)

„SZÓKRATÉSZ: De ha nem így volna, kedves barátom, akkor – valamint azok, akik egyszer valakibe beleszerettek, de úgy vélik, hogy ez a szerelem nincs javukra, s ezért, ha erőszakkal is, de távol tartják magukat tőle – mi is ezt fogjuk tenni: mivel az ilyen költészet iránti szerelmet belénk oltotta a mi »pompás« államformáink nevelési rendszere, szívesen vesszük ugyan, ha a legjobbnak és legigazabbnak bizonyul; amíg azonban nem tudja magát igazolni, addig – ha meghallgatjuk is – állandóan a tőlünk vallott felfogást s ezt a varázsigét fogjuk alkalmazni magunkkal szemben, s óvakodni fogunk tőle, hogy újra visszaessünk a gyermekeknek s a nagy tömegnek való szerelembe. Azt fogjuk tehát magunkra olvasni, hogy nem szabad komolyan venni az ilyen költészetet, mintha ennek valami köze volna az igazsághoz, s mintha egyáltalában komoly volna; hanem óvakodni kell tőle annak, aki hallgatja – éppen a lelke alkotmányáért való aggodalomból; s úgy kell felőle vélekedni, mint ahogy mi a költészetről nyiltakoztunk” (*Az állam* 607e-608b, ford. Szabó Miklós).

A zenei műfajokból ki kell zárni a tivornyákban, orgiasztikus rítusokban, gyászos műfajokban alkalmazott hangszereket, dallamokat, ritmusokat.

Így az „örök” (akiknek nevelésén az egész állam jóléte és egysége múlik) az ideális államban csak olyan művészi ábrázolásokkal találkozhatnak, amelyek rendezettségre, harmóniára, önfegyelemre, erényes viselkedésre és az istenek tiszteletére tanítják őket.

E. Grassi: *A szépség ókori elmélete*. 1997, 91.o.:

Mire akar hát kifutni Platón egész művészetfelfogása? A valóságra; csak hogy így semmiféle hedonisztikus »bámészkodásnak« nem ad teret, ezzel pedig minden formáját elutasítja az emberi magatartáslehetőségek esztétizáló vizsgálatának. A művészet – amennyiben valami történetit tesz közszemlére – képes az emberi »lehetőségeket« (melyekhez az emberi gyöngeség is hozzátartozik) ábrázolni, azonban Platón számára egyedül érvényes és a művészet tárgyaként méltó az, ami az ember lényegét a maga tökéletességében – az erényes cselekedetben – nyilvánítja ki, ezzel szemben mint látszatot és szemfényvesztést zárja ki mindazt, ami gyöngé, rossz és szenvedélyes – holott azok szintén valamilyen emberi lehetőséget mutatnak be. Ebben az egyetlen értelemben Platón igenelni is képes a művészetet: annyiban, amennyiben az a legmagasztosabb pedagógiai és morális szándékokkal jár együtt. A tánc, a zene, a dal, a karének esetében a test, a hangzás, az egyes hangok mozgásának harmóniájáról van szó azok etikai, kiművelt és örökkévaló értelmében. Ezzel az illeszkedéssel szemben sosem lehetünk »elkötelezettségtől mentesek«, tisztán vizsgálódóak, tehát esztétizálóak. A művészet ebben az értelemben kötelezettség, mely mindenkire vonatkozik, a tökéletessé válás eszköze, melyre mindenkinek közvetlenül törekednie kell, s amit mindenkinek meg kell valósítania. Az *Állam* harmadik könyvében (401a skk.) taglalja, hogy az állam leendő őrinek nevelését miként tökéletesíti az értékes szöttek, a kiváló építmények látványa, a festészet alkotásainak és a nemes anyagból készült eszközök szemlélése, mivel e művek mindegyike gazdag azon értékekre való utalásban, melyek a magasztosabb életvezetéshez – ami az embernek csak tökéletessé válásakor lesz sajátja – szükségesek. A szenvedélytelit, a zavarosat – ezek szintén emberi lehetőségek – ezzel szemben nem szabad ábrázolni, mivel ezek nem tartoznak az ember igazi létehez: pusztán az emberi káprázat, a látszatvilág képei.

További olvasmányok:

E. Grassi: *A szépség ókori elmélete*. Tanulmány kiadó, Pécs, 1997, 34-41.

Ellenőrző kérdések:

1. Alapvetően milyen szempont határozza meg Platón művészetkritikáját?
2. Milyen episztemológiai, ontológiai, hatásesztétikai és teológiai megfontolások állnak művészetkritikája mögött?
3. Milyen műfajokat és ábrázolásokat enged meg az ideális államban, és miért?

Kiválósági kérdések, feladatok:

1. Mit jelent az, hogy Platón „minden formáját elutasítja az emberi magatartáslehetőségek esztétizáló vizsgálatának” (E. Grassi)?